

Смерч

Михась Ткач

Три рази силоміць виселяли Федора Дуная з власної хати, три рази опинявся він з дружиною Євдохою та дітьми на вулиці, а все-таки на диво собі і людям дожив у рідних стінах до старості.

Тоді витурлила нова влада з рідних домівок не тільки Федора Дуная, а й інших більш заможніших селян — всіх, хто хоч якийсь мав достаток, хто вмів господарювати на землі, працював, а не бив байдики, як кажуть, пустили по світу. І за які провини — один Бог знає. Може, за те, що краще інших любили землю, що часом самі не наїдалися хлібом вдосталь, аби придбати сотку чорнозему — хтозна? І землю в них було відібрано, і хліви та клуні розібрано, звезено до купи — там воно все й лягнуло, бо ніхто не дав ладу. Одібрані обійстя, що стали колективним надбанням, осунулися, похилилися та почорніли без догляду. Деякі і досі стоять обшарпані, мов пам'ятники... І господарів змордував той час, розвіяв по несходимих просторах Сибіру. Ніхто з них так і не вернувся в рідне село.

Тільки Федір Дунай, бачте, зачепився за ріг своєї хати. Як це йому вдалося — сам не годен збагнути. Хоч доля не милувала. Було, до білих ведмедів втрапив. У рідному краї не мав де, дітися, то ночував з дітьми просто неба, щоночі блукав, мов примара, біля свого двору — згодитися з тим, що він більше не господар своєї оселі, було несила. А тоді таки вдалося під час німецької окупації притулитися на задвірках своєї хати, в якій по війні знову почала господарювати місцева влада. Спершу на обійсті розміщалася сільська рада, потім контора, а пізніше — бригадний двір та конюшня. Його витісняли, однак тримався. Виганяли, однак повертався. В кухні, де він тулився з дружиною Явдохою, зранку до вечора стояв чоловічий гвалт, панувала лайка — щодня було накурено так, що дим виїдав очі: Євдоха кашляла та кляла Федора, що той сидить на ножах. "Краще вже під тином вмерти, ніж отут мучитися" — казала чоловікові. Умовляла його покинути рідні стіни, бо нічого ж не змieniш, а він тримався.

Не пішов з своєї хати Дунай навіть тоді, як після війни на його подвір'я — зумисне, щоб його доконати — завезли кілька тисяч курчат. Чекали, що Федір нарешті покине помешкання — і помилилися. Не пішов і цього разу з двору.

Жив останні роки, як поховав дружину, в комірчині, де не було жодного віконця, спав прямо на підлозі, вкриваючись старим недоношеним кожухом. За цей час геть посивів, висох на тріску, а залишати своє обійстя не хотів. Все нахвалявся:

— Заждіть, чортова когутня, прийде і на мою вулицю празник...

І ось прийшла зневіра: згодився на диво односельцям (всі думали, що Федір умиратиме у своїй хаті) їхати до сина, котрий мешкав десь аж на Уралі...

В останню ніч не спалося. "Розтоптали, занастили. Ніхто мені не поверне ні землі, ні життя страченого. І сад не воскресить. Все кінчено..." — нуртувала болюча думка. І від того ставало не по собі. Він крутився з боку на бік, підводився, обмацував у

темряві якісь речі, тулився обличчям до лутки і завмирав. По хвилі падав у ліжку, потім знову вставав.

І так до ранку.

Надворі вирувала пізня осінь сімдесят другого: об причілок бив дужими крилами вітер, аж стогнало на горищі. Лист бляхи, що давно одірвався і всю ніч лопотів на даху, упав десь за хатою, — заторохкотіло від того, мов хто покотив порожню бочку. "Це як мені їхати — отаке сходилося! Справжнісінький ураган!" Став прислухатися, і тут згадав, що снівся йому колись, як тільки вони з Євдохою побралися, сон, який і досі не стерся в його пам'яті. Хотів відразу розказати дружині, але та, відчувши якусь тривогу, затулила йому долонями уста: "Мовчи, — застерегла, — а то збудеться..." Так і не хвалився про нього нікому. А це прийшло в голову: приснилося, наче смерч пронісся над селом, і від їхнього обійстя нічого не залишилося — одна руїна... "Того ж ранку прийшли мене розкуркулювати. Все забрали — піч гола світилася".

Коли те було, а серце від згадки зайшлося в грудях.

— Бандити! — сплюнув і підхопився, як в юності, з ліжка.

За стіною торохтіли вози, стугоніла суха земля та пирхали знічев'я коні. Хтось шкрябав у кухні хомутами — наче колупав дідове серце.

— Мордували, поки Євдоха склала руки. А тепер ось і я залишаю рідні стіни. Діждалися! А до чого довели?! Руїна якась, — притулився до лутки — затис від розпуки куцу борідку в кулаку. "Євдоха благала: "Кинь все — поїдемо до сина." Уперся, ще б жила..." — пожалкував.

Ходив у підштаниках коло ліжка, хитав головою та все постукував ковінькою об підлогу.

— Хати розбудували! На чийх мозолях? — зірвалося з вуст. Спохмурнів, темні очі заграли зіницями. Ступив ще один крок і завмер. Від уяви аж затремтів: з його хліва Павло Гоцька, босий, в латаній батьковій свитці, виводив годовану худобу. "Грабуй куркулів!" — наче ножем під серце.

— Голодранець! — скипів від згадки Дунай. Оглянувся, хоч двері в комірчині були зачинені на засув, важко дихав. Далі гомонів з досади невідомо до кого: — Сам ти до чого дожився? Черевики на ногах розлізлися. Голота бісова!

Хтось застугонів на задвірках, гукнув:

— Діду! Замкніть збруйник!

— Ідіть достобіса. Зуміли одчинити, то й зачиняйте, — відповів Дунай. Накинув на плечі стару кирею, якою вкривався, і вийшов поволі на ґанок. В бригадному дворі нікого вже не було.

— Роз'їхались! Чортового батька діти!..

Ішов спроквола — в груди в'їдалася дика злість. "Моє воно? Ні, вже не моє!" — стискалося серце.

Пройшов стежечкою аж до низу, оглянувся — хата присіла, ніби впала навколінці: стіни обідрані, чорні, як після пожежі. Там, де були в Дуная хліви, — опустивши голову, стояли в кошарі коні. Трохи далі світила голими латами клуня: ворота впали, похилена

соха ледь-ледь трималася.

Ту клуню ще з батьком будували. Самі ліс возили, самі і дах зводили, бо теслярів не мали за що найняти. "Радів, що хата у них гарна, і двір, і сад... Думалося, дітям залишиться. Пішло все за вітром. Розвіяли на очах моїх", — важко зітхнув. І вже вголос:

— У мене ж криваві мозолі на долонях місяцями не сходили. Босий ходив, а дах бляхою накрив. Дурень!!! — плюнув з досади. "Кожне деревце, мов дитину, доглядав. Вставав рано та все ходив у саду — душу грів. А де тепер її зігріти?" — боліло. Перед ним було кілька напівсухих яблунь та груш, а від вишняку і ознаку не лишилося. Скрізь стояли недобиті вози та гарби. Не міг дивитися — опустив очі. "Сад який був!" — запеклося на устах.. Зринуло, що дітвора спокою не давала. Було, зеленками з гіллям обіб'ють. Покійна Євдоха сердилася: "Нащо ти їх гониш? Чи твоє воно?" Від згадки про дітей затамував подих — побачив себе: вискочив розхристаний у сад, а тої малечі, біля сахарки тьма-тьмуща.

— О, нехрещені байстрята! — гукнув, — що ж ви шкоду робите. Ідіть собі геть!

А вони дражняться. Вхопив тоді глек, що стримів на кілку, і жбурнув на кагал дітвори.

— Глек, глек, — зірвалося у котрогось шибеника, і так голосно, що й сусіди почули.

"Так і помреш "Глеком", — подумав. — Євдоха вміла біля них". — Уявив — назбирає у поділ спідниці тих груш, покличе дітей і роздає: — Приманювала. А хто нам радів?" — відзначив.

Підійшов до яблуні, помацав задубілими пальцями обчухраний до живого стовбур — тільки стислися міцно уста. Опустився донизу, аж до криниці, котра давно вже замулилася, заросла верболозом. Обійшов довкола, постояв з одного боку, потім з іншого, прислухався. В очереті, де блищала, мов сльоза, ще краплина води, кумкали жаби, а на сухій лозині озивалася самотня пташка. Стояв і стояв. Ноги налилися свинцем. Згадав, як покійний батько бідкався:

— Бережи, сину, криницю. Запустиш — засохне наше коріння...

— Не зберіг... — зітхнув. Щось перетнуло йому в горлі. То ж, було, притих біль в його грудях в останні роки, а це, коли зібрався кинути цей найдорожчий клаптик землі назавжди, під серцем повернувся камінь... Стояв, як мертвий. І вже нічого не хотів у ці хвилини — тільки б бачити зелений квітучий сад і прозоре плесо криниці...

Назад повертався довго і важко.

Пополудні до двору під'їхав вантажівкою син, ступив на поріг і вражений спинився. Стіни в хаті були не білені, мов у кузні, вибиті шибки, пахло кінським потом і тютюновим димом. У кухні на почорнілій лавці лежав бригадний реманент, скрізь стриміли товсті гаки, висіли хомути та дуги. Заглянув до комірчини, де лежало батькове збіжжя. Дунай мовчки зв'язував речі — руки тремтіли. "Ось він кінець...", — пульсувало в скронях. Підвів очі на сина — і ні слова. Вуста задерев'яніли.

Надворі збиралися люди: одні здалеку поглядали на машину, інші, більш допитливі, підходили ближче. Дунай вийшов на поріг — нерви напружилися надто тремко. "Радіють? Авжеж". Відчував: ще мить, ще якась крапля напруги, і він жбурне у натовп

брудну лайку. Провів очима — під вікнами діти, жартуючи, кидали одне на одного його стару шапку. "На кого ремствувати?", — важко зітхнув. Ступив крок до машини — і вкляк.

— Батьківщину залишає, — почулося серед людей.

Федір стис кулаки так, що на висохлих старечих руках напнулися сині жили. Він по голосу пізнав, хто ті слова вимовив. Відчував, як на нього дивляться з смішинкою сірі очі Павла Гоцьки. "Е-е, і кожух мій не допоміг. Стільки людей розорив, а на користь не пішло. Батько у пана за четвертий сніп робив, а за що ж твої діти роблять?" — кортіло спитати, але стерпів. Топтався біля хліва, вигрібав з мотлоху давно забуті речі, щоб трохи врівноважити зболене серце...

— Стільки на ножах сидів! — сокорила сусідка. І деякі співчутливо хитали головами.

Дунай сховався у хлівчик — не хотілося чути тої розмови. Глянув на горище і там уздрів санчата: ще в молодості колись зробив, а збереглися на диво до цього часу. Дістав їх, обдивився, обтер долонею полозки "Заберу!" — загорілося.

Оглянувся: дітвора нишпорили довкіл.

— Киш, бісова кугутня! — кинув тріску в дитячий кагал. Найстарший розпрямив груденята та:

— Глек, глек! Злякався лелек!

По тілу Федора заграли мурахи. Нерви напружилися: аж пекло пожовклі скроні. Ухопив грудку землі, але кинути не посмів. Стояв розгублений — в очах колисався гнів.

Якраз вийшов син з хати, підійшов ближче до батька.

— Нащо вам ті санчата, тату? — здивовано озвався. — Чого вони варті зараз, коли все пішло прахом. Облиште!

— Не хочу, щоб моїм ворогам дісталися, — мовив сердито Дунай. — Нічого їм не залишу на втіху, — протіг останні слова і вдарив санчатами об землю. Потім ще раз і ще. Обличчя його перекошилося від люті. Все те, що він приховував у собі останні роки, враз вихлюпнулося, як та вода, що рве греблю. Годі було його зупинити. Він топтав санчата ногами — де та й сила бралася.

— Дохазяйнувались... Нажилися на моєму добрі?! Ось вам — живіть! Ось вам! — гукав щосили і бив ті саночки на цурочки. Бив і бив.

— Отаке витворює...

— Набідувався чоловік.

Гомоніли хором люди: хто співчував, а хто і злостиво висловлювався: мовляв, жаліти його нічого, куркуль же був!

Дунай людей не помічав — вони, мов тіні, снували перед очима, тільки в'їдливі слова вривувались у його свідомість. Груба полотняна сорочка висмикнулася — тіло колотилося. "Наче на весілля зібралися. Смійтеся, смійтеся на кутні. Прийде час..." — не говорив, а ковтав, як свинець, важкі слова.

Поволі оговтався. Скинув шапку, стер нею холодний піт з чола, і, не глянувши ні на кого, сів у кабінку. На свою хату не дивився — несила була очі підвести. Знав добре — сюди більше ніколи не повернеться.

Загуділа машина... Дунай стис кулаки: аж пальці судомило. І так тримав їх, доки не виїхали з двору.

— Глек, Глек! — гукала дітвора і бігла вслід за машиною. Зчинився шум, якийсь хаос.. І в тому хаосі Дунай відчув, як тихо скрипнуло дерево. Прислухався — знову скрипнуло. Наче зойк чийсь... То в кошарі лошак, залишений конюхами на день, знічев'я чухмарився об стару грушу. Глухо: ір-і, ір-і. Серце в Федора стислося. Сидів, мов спаралізований. Згадав про той сон, що покійна Євдоха заборонила розповідати. "Таки збувся!" — запеклося на вустах. І застогнав.